

ZAMONAVIY GEOGRAFIYANING INTEGRATSIYA MUAMMOLARI

Uzakbaev K.K.

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Geografiya o'qitish metodikasi kafedrası assistent o'qituvchisi

Eshiniyazov B.A.

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Jaksimuratov A.B.

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** ushbu maqolada geografiya fanining integratsiya muammolari, tabiiy va iqtisodiy-ijtimoiy geograflar o'rtasidagi bahs, geografiya fanining rivijlanish kelajagi haqida so'z yuritiladi.*

***Tayanch tushunchalar:** geografiya, tabiiy geografiya, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya, integratsiya, nazariya, Geografiya jamiyati, konsepsiya, ekologiya.*

Kirish. Zamonaviy geografiyaning eng o'tkir va aktual metodologik muammolari orasida integratsiya masalalari ham bor. Fanning chuqurlashib borishi tabiiy hodisa, lekin u katta muammoga aylanadi va fanda qarama-qarshilikning kuchayib, o'zaro aloqasi buzilganda yo'q bo'lib ketish xavfini tug'diradi. Geografiya fani bilan ham shu kabi hodisa yuz berdi. Uning bo'linishi butun XX asr davomida kuzatilgan va asrning oxiriga kelib, uning zamonaviy nazariyachilarining bashorati o'sib boruvchi integratsiya tendensiyalari haqida asossiz optimistik bayonotlariga qaramay asrning oxiriga qadar kuchaygan.

Asosiy qism. Geografiyani integratsiyalash masalasi turli omillarga, shu bilan birga metodologik ahamiyatga ega. Jahon ilm-fani geografiyaning qulashi bilan nimani yo'qotadi degan savolga javob tariqasida asrlar davomida geografiya inson bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga qodir bo'lgan fan bo'lganligini eslashning o'zi yetarli.

Sababi geografiyaning tabiiy geografiyasiz qolishi natijasida inson va tabiiy muhitning o'zaro ta'sirini o'rganishning alohida sohasi «yetim» bo'lib qoladi. «Muqaddas joy hech qachon bo'sh qolmaydi» prinsipiga ko'ra, so'nggi vaqtlarda

o'zlarini ekolog deb ataydigan aniq o'rganish obyekti yo'q mutaxassislar va havaskorlar oqimlari paydo bo'lgan ilmiy bo'shliqni tezda to'ldirdi.

Mashhur amerikalik geograf olim R.Xarshtorn va uning sheriklari geografiyani «monistik» fan deb e'lon qilgan, geografiyani tabiiy va gumanitar bloklarga ajratish kerak emas, hatto bu xavfli deb aytgan edi. Bu konsepsiyaga ko'ra geografiya ijtimoiy-gumanitar fanlar qatoriga kiritilib, tabiiy hodisalarni o'rganishga beparvolik Amerika geografiyasiga xos bo'lib qolganligini ko'rishimiz mumkin [10].

SSSRda geografiyaning birligi haqida ko'p yillik raqobatlar butunlay boshqacha yo'nalishda bordi. Tabiiy geografiyaning umumiy geografiyaga tegishli ekanligi hech qachon savol ostida qolmadi. Biroq iqtisodiy-geograflarning kuchli bir guruhi iqtisodiy geografiya gumanitar fan ekanligini va tabiiy geografiya bilan bir fanga birlashtirish katta metodologik xato bo'lishini aytib o'tdi.

Bu fikr deyarli rasmiy tus oldi, Butunittifoq Geografiya Kongresining I (1933) qarori bilan tasdiqlandi va keyinchalik SSSR Geografiya jamiyatining II Kongresi qarorida (1955) tasdiqlandi. Sovet geograflarining hammasi ham bu fikrga qo'shilmadi. Tabiiy va iqtisodiy geografiyaning birligini himoyalab chiqqan birinchi ilmiy ish V.A.Anuchinning «Geografiyaning nazariy muammolari» kitobi bo'ldi. Bu asar tabiiy va iqtisodiy-geograflarni birlashtira olmadi, aksincha ularning teskari pozitsiyalarini aniq ko'rsatib berdi.

Qisqa «tin olish» dan so'ng, ko'plab geograflar 70-80-yillarda geografiyaning ushbu «mangu» muammosiga qaytishni boshladi. Ammo, hozirga qadar ular juda sekin yechim topmoqda.

Geografiya fanining integratsiyasi masalasida Yu.G.Saushkin quyidagi fikrlarni bildirgan. Bugungi kun geografiyasida tabiiy geografiyaning ahamiyati pastlab, ijtimoiy-iqtisodiy geografiyaning ahamiyati esa birmuncha ortib bormoqda. Shu sababdan geografiya to'liq ijtimoiy (gumanitar) fanga aylanishi kerak.

Sovet davrining atoqli tabiiy geograf olimlari S.V.Kalesnik va I.P.Gerasimovlar geografiya tabiiy va ijtimoiy muhitni kompleks o'rganadigan fan deb ta'kidlagan edi [11].

Geografiya fani integratsiyasining maqsadlari va prinsiplari uning ikki asosiy bloklari o'rtasidagi chegaralarni yo'qqa chiqarishga yoki tabiiy blokni jamiyatga bo'ysundirishga, asossiz yasama sxemalar va modellarni o'rnatishga olib kelishi mumkin. Biz uchun boshlang'ich nuqta geografiyaning ikki taraflama tuzilishini saqlab qolish, o'z tadqiqot mavzularimizni ham har bir blok uchun ilmiy vazifalarni tan olish bo'lishi zarur.

Xulosa. Faktlar geografiyaning keng tarqalib borishi, tabiiy va ijtimoiy bloklar o'rtasida asosiy yo'nalishni ichki emas, balki tashqi aloqalarga va har xil metodik yondashuvlar, umumiy tilni yo'qotish xavfi haqida xabar beradi. Integratsiya uchun

eng asosiy metodik to‘siq tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy geografiyaning tadqiqot mavzulariga va umumiy geograflarga bo‘lgan yondashuv hisoblanadi.

Mashhur geograf olim N.N. Baranskiy tabiiy geograflarni «insonsizligi» va iqtisodiy-geograflarni «tabiatsizligi» uchun ayblagan edi [9]. Bugungi kunda esa tabiiy geografiyada inson katta ahamiyatga ega ekanligini hisobga olishimiz kerak. Umumiy olib qaraganda, tabiat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish geografiyaning eng asosiy tadqiqot obyektlaridan biridir. Har qanday fanda integratsiya bor bo‘lgani kabi, geografiya fanlari tizimini bir daraxt deb olib qarajak, uning ikkita katta shoxi bu – tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy geografiya ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Bu ikki soha bir-birisiz rivojlana olmaydi. Birining o‘rnini biri to‘ldiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Iskenderov, A. B., Uzaqbaev, Q. K., Sharibaev, A. M., & Djanabaev, I. B. (2019). Turizm hám rekreaciyaliq geografiya” páninen oqıw-metodikaliq qollanba. *Nókis-2019*, 128.
2. Turdimambetov, I., Joldasov, A., Iskenderov, A., & Uzaqbaev, Q. (2022). Qaraqalpaqstanm ekonomikaliq ham socialliq geografiyasi.
3. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Oteuliev M. O. TERRITORIAL FORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Экономика и социум. – 2020. – №. 12 (79). – С. 276-279.
4. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Niyazimbetova G. CURRENT STATUS OF MEDICAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Science and education in Karakalpakstan.–2020. – 2020. – Т. 2. – С. 104-108.
5. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Aholiga xizmat ko‘rsatish sohalarini tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari." *Fan va jamiyat* (2022).
6. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Xaliqqa xizmet ko‘rsetiw tarawlari ekonomikasinin’geografiya ilimindegi orni." *Fan va jamiyat* (2019).
7. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Geografiya boyinsha mag‘liwmatnama." *NMPI baspaxanası* (2017).
8. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Qaraqalpaqstan Respublikasin ekonomikaliq rayonlastiriwdin’geografiyalıq tiykarlari." *Fan va jamiyat* (2023).
9. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии. – 1960.
10. Исаченко А. Г. Теория и методология географической науки. – 2004.

11. Солиев А. Иқтисодий география: назария, методика ва амалиёт //Т: Камалак. – 2013. – Т. 184.
12. Узакбаев К. К. АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИ ГЕОГРАФИЯСИДА ЯРАТИЛГАН НАЗАРИЯЛАР ТАҲЛИЛИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 919-929.
13. Узакбаев К. К. АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛЛАШТИРИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 233-240.
14. Узакбаев К. К. ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 845-857.
15. Утепова Г. Б., Узакбаев К. К. РОСТ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН И ЕГО ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ //Экономика и социум. – 2021. – №. 10 (89). – С. 1121-1130.